

УДК 338.43

<https://doi.org/10.35546/kntu2078-4481.2022.1.17>

Р.В. МОРОЗОВ

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID: 0000-0002-1454-6296

О.Г. МОРОЗОВА

Херсонський державний аграрно-економічний університет

ORCID: 0000-002-6501-3561

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АПК УКРАЇНИ

У статті досліджуються теоретико-методологічні засади сталого розвитку АПК України. Доведено, що стабільність сучасного суспільства значною мірою визначається характером аграрного виробництва, що, будучи одним з основних видів економічної діяльності, забезпечує людство продовольством. У процесі дослідження встановлено, що нині для умов України одним з найбільш важливих напрямів перетворення аграрного виробництва є концепція сталого розвитку сільського господарства, відповідно до якої сільське господарство повинно одночасно задовольняти потреби суспільства в продовольстві, забезпечувати високий рівень життя населення і не завдавати шкоди навколишньому середовищу. Досліджується ретроспектива виникнення терміну «сталий розвиток». У контексті даного дослідження є підстави вважати, що проблема сталого розвитку поєднує в собі три важливих взаємозумовлених аспекти – соціально-економічний, природничий та технологічно-технічний. На основі теоретичних узагальнень, здійснених у дослідженні, доведено, сталий розвиток покликаний враховувати вимоги екологічних циклів та ефективно відновлювати їх. Оскільки АПК є однією з найважливіших складових загальноекономічної системи, сталість його розвитку багато в чому визначає характер функціонування соціально-економічної системи в цілому. Доведено, що стале функціонування АПК – сформований за конкретний історичний період спосіб взаємодії суспільства і навколишнього природного середовища, який відображає рівень розвитку суспільства, специфіку задоволення суспільством своїх потреб та сприяє відтворенню наявних природних ресурсів. У найбільш загальному вигляді основне завдання сталого розвитку АПК полягає у забезпеченні динамічного соціально-економічного зростання, збереженні навколишнього природного середовища і раціональному використанні природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь шляхом побудови високоефективної економічної системи.

Ключові слова: сталий розвиток, аграрне виробництво, соціально-економічне зростання, природні ресурси.

Р.В. МОРОЗОВ

Херсонский государственный аграрно-экономический университет

ORCID: 0000-0002-1454-6296

О.Г. МОРОЗОВА

Херсонский государственный аграрно-экономический университет

ORCID: 0000-002-6501-3561

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ УСТОЙЧИВОГО РАЗВИТИЯ АПК УКРАИНЫ

В статье исследуются теоретико-методологические основы устойчивого развития АПК Украины. Доказано, что стабильность современного общества в значительной степени определяется характером аграрного производства, что, являясь одним из основных видов экономической деятельности, обеспечивает человечество продовольствием. В процессе исследования установлено, что в настоящее время для условий Украины одним из наиболее важных направлений развития аграрного производства является концепция устойчивого развития сельского хозяйства, согласно которой сельское хозяйство должно одновременно удовлетворять потребности общества в продовольствии, обеспечивать высокий уровень жизни населения и не наносить вреда окружающей среде. Исследуется ретроспектива возникновения термина «устойчивое развитие». В контексте данного исследования есть основания полагать, что проблема устойчивого развития объединяет три важных взаимообусловленных аспекта – социально-экономический, природный и технологический. На основе теоретических обобщений, сделанных в исследовании, доказано, что устойчивое развитие обязано учитывать требования экологических циклов и эффективно восстанавливать их. Поскольку АПК является одной из важнейших составляющих общеэкономической системы, стабильность его развития во многом определяет характер функционирования социально-экономической системы в целом. Доказано, что устойчивое функционирование АПК – сформированный за конкретный исторический период способ взаимодействия общества и окружающей природной среды, отражающий

уровень развития общества, специфику удовлетворения обществом своих потребностей и способствует воспроизводству имеющихся природных ресурсов. В наиболее общем виде основная задача устойчивого развития АПК состоит в обеспечении динамического социально-экономического роста, сохранении окружающей природной среды и рациональном использовании природно-ресурсного потенциала в целях удовлетворения потребностей нынешнего и будущих поколений путем построения высокоэффективной экономической системы.

Ключевые слова: устойчивое развитие, аграрное производство, социально-экономический рост, природные ресурсы.

R.V. MOROZOV

Kherson State agrarian and economic University

ORCID: 0000-0002-1454-6296

O.G. MORZOVA

Kherson State agrarian and economic University

ORCID: 0000-002-6501-3561

THEORETICAL ASPECTS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF AGRICULTURE OF UKRAINE

The article investigates the theoretical and methodological principles of sustainable development of the agro-industrial complex of Ukraine. It is proved that the stability of modern society is largely determined by the nature of agricultural production, which, being one of the main types of economic activity, provides humanity with food. The study found that currently for the conditions of Ukraine one of the most important areas of transformation of agricultural production is the concept of sustainable development of agriculture, according to which agriculture must simultaneously meet society's food needs, ensure a high standard of living and not harm the environment. A retrospective of the origin of the term "sustainable development" is studied. In the context of this study, there is reason to believe that the problem of sustainable development combines three important interrelated aspects - socio-economic, natural and technological. Based on the theoretical generalizations made in the study, it is proved that sustainable development is designed to take into account the requirements of ecological cycles and effectively restore them. Since the agro-industrial complex is one of the most important components of the general economic system, the sustainability of its development largely determines the nature of the functioning of the socio-economic system as a whole. It is proved that the sustainable functioning of the agro-industrial complex is a way of interaction between society and the environment formed during a specific historical period, which reflects the level of society development, the specifics of society's satisfaction of needs and contributes to the reproduction of available natural resources. In the most general form, the main task of sustainable development of agriculture is to ensure dynamic socio-economic growth, environmental protection and rational use of natural resource potential to meet the needs of present and future generations by building a highly efficient economic system.

Key words: sustainable development, agricultural production, socio-economic growth, natural resources.

Постановка проблеми

Стабільність сучасного суспільства значною мірою визначається характером аграрного виробництва, що, будучи одним з основних видів економічної діяльності, забезпечує людство продовольством. Однак у другій половині ХХ – на початку ХХІ століття в агропромисловій сфері почали наростати кризові явища, з'явилися ознаки нестійкості сільського господарства, у результаті інтенсифікації і розширення масштабів діяльності аграрний сектор став причиною прискореної деградації і виснаження природних, у першу чергу земельних ресурсів, у багатьох країнах аграрії не змогли забезпечити виробництво достатньої кількості продовольства, почали виникати соціальні і екологічні проблеми, пов'язані з неефективністю сільськогосподарського виробництва.

У зв'язку із цим у даний період економічні принципи, технології і підходи до ведення аграрної діяльності зазнають істотних змін.

Цілком очевидно, що нині для умов України одним з найбільш важливих напрямів перетворення аграрного виробництва вважається концепція сталого розвитку сільського господарства, відповідно до якої сільське господарство повинно одночасно задовольняти потреби суспільства в продовольстві, забезпечувати високий рівень життя населення і не завдавати шкоди навколишньому середовищу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

В контексті дослідження проблем сталого розвитку важливими є наукові розробки зарубіжних і вітчизняних учених. До питань сталого розвитку економічних систем зверталися зарубіжні дослідники Д. Медоуз [8], Г. Брундтланд [14], К. Кондратьєв [4], Г. Дейлі [13] та ін. Вітчизняна економічна наука впродовж багатьох десятиліть збагачується новими розробками теоретичного і прикладного характеру в цій сфері: основи національної стратегії сталого розвитку досліджували В.М. Геєць [1] та ін.;

концептуальні засади та економіко-екологічні принципи сталого розвитку регіональних агропромислових комплексів – В.П. Прадун [11]; забезпечення сталого природокористування – М.А. Хвесик [2; 12] та ін.; теоретико-методологічні засади економічного механізму сталого розвитку національної аграрної сфери – О.Л. Попова [9]. Водночас, незважаючи на вагомість даної проблематики й посилену увагу до неї багатьох провідних дослідників, окремі її аспекти залишаються недостатньо вивченими.

Формулювання мети дослідження

Метою дослідження є розробка теоретико-методологічних засад сталого розвитку АПК України.

Виклад основного матеріалу дослідження

Поняття «сталий розвиток» виникло тоді, коли людство після довгого, в цілому безконфліктного з природою розвитку прийшло в ХХ столітті до зіткнення з біосферою, що призвело до швидких глобальних змін в усіх середовищах і практичного призупинення відновлення ресурсів (повітря, води, ґрунтів, рослинного і тваринного світу) в первинному вигляді. Став необхідним перегляд стратегії розвитку цивілізації [2, с. 29].

За цієї ситуації виникла необхідність нової організації господарювання, що давало б можливість відійти від ресурсоорієнтованої економіки, перейти до сталого стану розвитку. Поняття «сталість» і міркування про шляхи її досягнення стали все частіше з'являтися в наукових звітах, стратегіях розвитку окремих територій і цілих країн.

Термін «сталий розвиток» виник у природокористуванні, де під «сталим розвитком» розумілася система експлуатації природних ресурсів, за якої вони не виснажуються і мають можливість природного відтворення. Найважливішою відправною точкою концепції сталого розвитку була доповідь Римського клубу «Межі зростання», видана у 1972 р., де вперше було показано, що природні ресурси майже вичерпані, екстенсивний потенціал зростання підійшов до своєї межі і потрібна нова концепція сталого розвитку економіки.

Організація Об'єднаних Націй (ООН) у 1983 р. створила Всесвітню комісію з проблем навколишнього середовища і розвитку. Через чотири роки в її доповіді «Наше спільне майбутнє» пролунало попередження про те, що людство має змінити багато чого у своїй діловій активності і способі життя, інакше йому загрожують надзвичайно важкі випробування й різке погіршення навколишнього середовища. Комісія заявила, що економіка має задовольняти потреби і законні бажання людей, але її зростання повинно відповідати екологічним можливостям планети. Комісія, названа за ім'ям голови Комісії Г. Брундтланда, закликала до «нової ери економічного розвитку, безпечного для навколишнього середовища». У 1987 р. набув поширення термін «сталий розвиток» («sustainable development») – це розвиток, що забезпечує потреби нинішнього покоління, не загрожуючи можливості майбутніх поколінь задовольняти свої потреби.

Саме слово «sustainable» викликало труднощі при перекладі, адекватного перекладу українською термін «sustainable» не має. У навчальному посібнику «Пределы роста. 30 лет спустя» він означає «здатний підтримувати своє власне існування» і перекладається залежно від контексту як загальноприйнятим словом «стійкий», так і «рівноважний» або «збалансований», при цьому мається на увазі здатність системи або її елементів зберігати свої функції, міняючись у часі в якихось межах, визначених життєздатністю системи. Отже, аналіз даної проблематики свідчить, що хоча багато вчених і суспільних діячів доводять неадекватність і неповноту перекладу англійського поняття «sustainable development», перекладаючи його як «стабільний», «регульований», «рівноважний», «збалансований розвиток», загально визнаним перекладом якого є термін «сталий розвиток» і змінювати його недоцільно.

Дане поняття почали визначати за допомогою двох основних ознак – антропоцентричної і біосфероцентричної. Під антропоцентричною ознакою слід розуміти виживання людства (світу) і здатність (можливість) його подальшого постійно підтримуваного (сталого), тривалого та збалансованого розвитку, щоб наші нащадки в задоволенні своїх потреб порівняно з теперішніми поколіннями могли мати не менше можливостей щодо природних ресурсів і екологічних умов Землі та космосу. Біосфероцентрична (екологічна) ознака поняття пов'язана із збереженням біосфери як постійної основи всього життя на Землі, її сталості і постійної еволюції, з тим, щоб подальший розвиток суспільства не проходив в екофобній формі [2, с. 29].

Варто зазначити, що узагальнюючі концептуальні засади стратегії та економічного механізму сталого розвитку викладені в Програмі дій «Порядок денний на ХХІ століття» («Agenda XXI») [14], яка була ухвалена на Міжнародній конференції ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро 1992 року.

Як відмічає В.П. Прадун, «прийняття конференцією ООН з навколишнього середовища і розвитку в Ріо-де-Жанейро (1992 р.) Програми дій «Порядок денний на ХХІ століття» означає усвідомлення світовою спільнотою необхідності об'єднання зусиль для забезпечення сталого розвитку людської цивілізації та збереження навколишнього середовища. Воднораз відсутність у згаданому документі чіткого й однозначного тлумачення поняття «сталого розвитку», незавершеність розробки

національної концепції сталого розвитку країни та стратегії збереження навколишнього середовища зумовлюють необхідність подальшого вивчення цих проблем і пошуку напрямів, методів та економічних механізмів їх ефективного вирішення» [11, с. 10].

У червні 1997 року відбулась XIX спеціальна сесія Генеральної асамблеї ООН, на якій було проаналізовано хід виконання «Порядку денного на XXI століття» за п'ять років, що минули з часу його прийняття конференцією ООН у Ріо-де-Жанейро. Спеціальна сесія ООН підтвердила необхідність здійснення подальших заходів щодо досягнення поставлених цілей і завдань. На сесії наголошувалося, що в документах розглядаються актуальні проблеми сучасності стосовно навколишнього середовища і розвитку, а також поставлена мета підготувати планету до завдань XXI століття, спрямованих на вирішення довгострокових цілей сталого розвитку на основі перш за все докорінних змін в усвідомленні людством своїх взаємовідносин з природою [7, с. 10].

Поділяємо думку О.Л. Попової, яка у науковій праці «Основні цілі сталого розвитку АПК України та проблеми раціонального формування його ресурсного потенціалу» зазначає, що «узагальнюючий показник, що розраховується ООН для оцінювання успіхів країн у досягненні мети сталого розвитку – індекс людського розвитку, поєднує з відповідними коефіцієнтами чотири параметри: реальний дохід на душу населення (тис. доларів з урахуванням його купівельної спроможності в країні); очікувана тривалість життя людей; рівень освіти дорослого населення; узагальнений показник стану навколишнього середовища» [10, с. 50].

Характеризуючи головні принципи цих документів, В.П. Кухар відмічає, що «...принципи зазначених документів базуються на фундаментальному положенні, що людина є невід'ємною складовою природи, а її діяльність повинна здійснюватися в тісній гармонії з вимогами законів природи і бути підпорядкована цим законам. Тільки на такій основі можна уникнути деградації природного середовища і не порушувати функціонування механізмів, що відтворюють природні основи життя. Такі вихідні положення сталого розвитку потребують, щоб захист природного середовища став невід'ємною складовою такого розвитку. Держави повинні обмежити і ліквідувати нежиттєздатні моделі виробництва і споживання» [7, с. 10].

Щодо проблем сталого розвитку України, поділяємо думку П. Костюка, який зауважує, що «проблема сталого розвитку України поєднує в собі три важливих взаємозумовлених аспекти – соціально-економічний, природничий та технологічно-технічний. Зазначені аспекти були ґрунтовно розглянуті під егідою Наукової ради та Національного Комітету України з програми ЮНЕСКО «Людина та біосфера» на трьох робочих семінарах за участю провідних фахівців України. Кінцеві результати їх роботи повинні сприяти концентрації зусиль учених на розробці наукових основ сталого соціально-економічного розвитку. Його головна методологічна передумова – це пріоритет проблем соціально-економічного прогресу та якості навколишнього середовища. Ці складові сталого розвитку покликані взаємно підсилювати та доповнювати одна одну на основі сталого використання природно-ресурсного потенціалу і забезпечити на цій інтегруючій основі адекватність інтересів екології та економіки при домінуванні екологічних критеріїв, вимог і показників» [5, с. 7].

Таким чином, сталий розвиток, і в цьому погоджуємося з науковцями, які зазначають, що «...це розвиток, який задовольняє потреби теперішнього часу, але не ставить під загрозу здатність майбутніх поколінь задовольняти власні потреби» [2, с. 29].

Отже, саме людина перебуває у центрі сталого розвитку і останній має забезпечити достаток, здорове і повноцінне життя та відпочинок у гармонії з природою.

Сталий розвиток покликаний враховувати вимоги екологічних циклів та ефективно відновлювати їх. Належна якість навколишнього середовища в процесі такого розвитку стає не тільки його необхідною передумовою, а й кінцевим результатом. Предметне обговорення вихідних наукових основ такої інтеграції сприятиме поглибленню цілеспрямованості у вивченні механізмів функціонування природних основ життя з урахуванням сьогоденної кризової екологічної та соціально-економічної ситуації в Україні. Практичне вирішення цього питання потребує обґрунтування вихідних наукових основ сталого розвитку «від природи» і тих її механізмів, які сучасне покоління повинне передати прийдешнім у стані ефективного функціонування [5, с. 7, 8].

Слід зазначити, що теорія сталого розвитку увібрала в себе концептуальні основи теорій економічного росту та стійкості природних систем. У поглядах на актуальні проблем сталого розвитку економічних систем окремі автори дотримуються думки, що стійка соціально-економічна система може розвиватися тільки за умов стійкості біосфери.

Вчені розглядають концепцію сталого розвитку в еколого-економічному аспекті з позиції можливостей використання і відтворення трьох видів капіталу – природного, людського і матеріального, з урахуванням їх властивостей взаємозамінності і взаємодоповнення.

Г. Дейлі висунув гіпотезу про те, що для забезпечення сталого розвитку недостатньо покладатися на здатність екологічної системи до зрівноважування. Він здійснив розподіл сталого розвитку на основні частини, виділивши три умови сталості: норми витрат поновлюваних ресурсів не

повинні перевищувати норм їх поновлення; норми витрат неоновлюваних ресурсів не повинні перевищувати темпів розвитку їх поновлюваних аналогів; норми викидів не повинні перевищувати відновлювальної спроможності навколишнього середовища. Наведений розподіл підтверджує сентенцію про залежність екологічної ситуації від рівня економічного розвитку та раціонального використання наявних ресурсів. Таким чином, визначені умови значною мірою пояснюють сутність сталості та визначають вектор руху до зрівноваженого еколого-економічного розвитку.

У контексті цієї проблеми зазначимо, що вітчизняні науковці відмічають, що «...Україна поки що залишається державою, де зберігається екстенсивний тип розвитку економіки, що неминує веде до нераціонального використання природно-ресурсного потенціалу. Для країни характерні глибокі диспропорції загальнодержавних і регіональних економічних інтересів, невідповідність між розміщенням природно-ресурсного та соціально-економічного потенціалу, зростаюча науково-технічна і технологічна відсталість. За таких умов стає очевидною необхідність вирішення складної системи завдань, пов'язаних з вимогами сталого природокористування і оздоровлення стану навколишнього середовища» [3, с. 57].

Щодо концепції сталого розвитку України, поділяємо думку вітчизняних науковців, які зазначають, що «...основне його завдання полягає у забезпеченні динамічного соціально-економічного зростання, збереженні навколишнього природного середовища і раціональному використанні природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь через побудову високоефективної економічної системи, яка стимулює продуктивну працю, науково-технічний прогрес, має соціальну спрямованість» [2, с. 35].

Оскільки АПК є однією з найважливіших складових загальноекономічної системи, сталість його розвитку багато в чому визначає характер функціонування соціально-економічної системи в цілому.

Передумовою звернення українських вчених до проблем сталого функціонування АПК як сформованого за конкретний історичний період способу взаємодії суспільства і навколишнього природного середовища, що являє собою рівень розвитку і мету суспільства, специфіку потреб і структуру навантаження на природне середовище, стали об'єктивні причини.

Як відмічає О.Л. Попова, «сталий розвиток агропромислового комплексу, як важлива складова економіки України, передбачає забезпечення на тривалий термін збалансованого економічного зростання та покращання соціальних і екологічних параметрів його діяльності. Конкретизуючи основні цілі зазначених трьох складових сталого розвитку АПК, слід відзначити, що під економічним зростанням передбачається, насамперед, нарощування обсягів виробництва якісної і конкурентоздатної агропродовольчої продукції та підвищення економічної ефективності виробничої діяльності, під соціальним і екологічним прогресом – забезпечення соціальної справедливості і гарантій для задіяного тут трудового потенціалу, покращання відтворення і охорони природних ресурсів, зниження екодеструктивного впливу аграрного господарювання і оздоровлення навколишнього середовища» [10, с. 46].

Досліджуючи проблему екологічної трансформації практики використання сільськогосподарських земель, М.Ф. Кропивко та О.В. Ковальова відмічають, що «...підвищення рівня екологічної свідомості населення розвинутих країн і популяризація здорового способу життя справляють значний вплив на ринок продуктів харчування і сировини, де дедалі більша перевага надається екологічно безпечній та якісній продукції. Підвищуються також вимоги споживачів до процесу виробництва такої продукції, який повинен не завдавати шкоди навколишньому природному середовищу та сприяти відновленню природних ресурсів» [6, с. 78].

Таким чином, стале функціонування АПК – сформований за конкретний історичний період спосіб взаємодії суспільства і навколишнього природного середовища, який відображає рівень розвитку суспільства, специфіку задоволення суспільством своїх потреб та сприяє відтворенню наявних природних ресурсів.

Висновки

У найбільш загальному вигляді основне завдання сталого розвитку АПК полягає у забезпеченні динамічного соціально-економічного зростання, збереженні навколишнього природного середовища і раціональному використанні природно-ресурсного потенціалу з метою задоволення потреб нинішнього і майбутніх поколінь шляхом побудови високоефективної економічної системи.

Список використаної літератури

1. Геєць В. М. Реструктуризація економіки в контексті переходу України на принципи сталого розвитку / В. М. Геєць // Проблеми сталого розвитку України. 1998. С. 47–56.
2. Данилишин Б. М. Економіка природокористування : підручник / Данилишин Б. М., Хвесик М. А., Голян В. А. К. : Кондор, 2010. 465 с.
3. Дорогунцов С. І. Проблеми і перспективи сталого розвитку України / С.І. Дорогунцов, Б.М. Данилишин // Проблеми сталого розвитку України. 1998. С. 57 –68.

4. Кондратьев К. Я. Перспективы развития цивилизации: многомерный анализ / Кондратьев К. Я., Крапивин В. Ф., Савиных В. П. М. : ЛОГОС, 2003. 576 с.
5. Костюк П. Вступне слово / П. Костюк // Проблеми сталого розвитку України. 1998. С. 7–9.
6. Кропивко М. Екологічна диверсифікація використання сільськогосподарських земель в Україні / М. Кропивко, О. Ковальова // Економіка України. 2010. № 7. С. 78–85.
7. Кухар В. П. До питання переходу України на принципи сталого розвитку/ В. П. Кухар // Проблеми сталого розвитку України. 1998. С. 10–19.
8. Медоуз Д. Пределы роста. 30 лет спустя : учеб. пособ. для вузов / Медоуз Д., Рандерс Й., Медоуз Д. ; пер. с англ. Е. С. Оганесян. М. : Академкнига, 2007. 342 с.
9. Попова О. Л. Сталий розвиток агросфери України: політика і механізми / Ольга Леоніівна Попова ; НАН України, Ін-т екон. та прогнозув. К., 2009. 352 с.
10. Попова О. Л. Основні цілі сталого розвитку АПК України та проблеми раціонального формування його ресурсного потенціалу / О. Л. Попова // Проблеми формування ресурсного потенціалу сталого розвитку АПК : зб. наук. праць / НАН України. – Ін-т економіки. редкол.: В.М. Трегобчук та ін. – Київ, 2003. 112 с.
11. Прадун В. П. Сталий розвиток регіональних агропромислових комплексів / Прадун В. П. ; відп. ред. В. М. Трегобчук. К., 2005. 256 с.
12. Хвесик М. А. Інституціональна модель природокористування в умовах глобальних викликів : [монографія] / М. А. Хвесик, В. А. Голян. К. : Кондор, 2007. 480 с.
13. Daly H. Economics in a full world / Daly H. // Scientific american. 2005. Vol. 293, № 3 (Sept.). P. 78–85.
14. United Nation. Agenda XXI: Programme of action for sustainable development. UN Puplication, 1992. [Електронний ресурс]. Режим доступу : http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Prvs/2009_1/0044.pdf

References

1. Geyets V. M. Restrukturyzatsiya ekonomiky v konteksti perekhodu Ukrayiny na pryntsyepy staloho rozvytku / [Problems of sustainable development of Ukraine.] / 1998. pp. 47–56. (in Ukrainian)
2. Danylyshyn B. M. Economics of nature [Textbook] / [Danylyshyn B.M., Khvesyk M.A., Golyan V.A.] / 2010, Condor, p. 465. (in Ukrainian)
3. Doroguntsov S. I. Problemy i perspektyvy staloho rozvytku Ukrayiny/ [Problems of sustainable development of Ukraine.] / 1998. pp. 57–68. (in Ukrainian)
4. Kondratiev K. Y. Prospects for the development of civilization: multidimensional analysis / [Kondratiev K. Y., Krapivin V. F., Savinykh V. P.] / 2003. M.: Logos, p. 576.
5. Kostyuk P. Vstupne slovo / [Problems of sustainable development of Ukraine.] / 1998. pp. 7–9. (in Ukrainian)
6. Kropyvko M. Ekolohichna dyversyfikatsiya vykorystannya silskohospodarskykh zemel v Ukrayini / [Economy of Ukraine] / 2010. no.7. pp. 78–85. (in Ukrainian)
7. Kukhar V.P. Do pytannya perekhodu Ukrayiny na pryntsyepy staloho rozvytku / [Problems of sustainable development of Ukraine.] / 1998. pp. 10–19. (in Ukrainian)
8. Meadows D. (2007) *Predely rosta. 30 let spustya* [Limits of growth. 30 years later]/ from English. (. Oganesyanyan E. S. Trans). M.: Akademkniga.
9. Popova O.L. (2009) *Stalyy rozvytok ahrosfery Ukrayiny: polityka i mekhanizmy* [Sustainable development of the agrosphere of Ukraine: policy and mechanisms] K. :NAS of Ukraine, Inst. of Economics and predicted. (in Ukrainian)
10. Popova O.L. (2003) *Osnovni tsili staloho rozvytku APK Ukrayiny ta problemy ratsionalnoho formuvannya yoho resursnoho potentsialu* [The main goals of sustainable development of agro-industrial complex of Ukraine and problems of rational formation of its resource potential] Kyiv.: Problems of formation of resource potential of sustainable development of agro-industrial complex: coll. Science. works / NAS of Ukraine. – Institute of Economics. (in Ukrainian)
11. Pradun V.P., Tregobchuk V.M. (Ed.) (2005) *Stalyy rozvytok rehionalnykh ahropromyslovykh kompleksiv* [Sustainable development of regional agro-industrial complexes] Kiev. (in Ukrainian)
12. Khvesyk M.A. & Golyan V.A. (2007) *Instytutsionalna model pryrodokorystuvannya v umovakh hlobalnykh vyklykiv* [Institutional model of nature management in terms of global challenges: monograph] K.: Kondor. (in Ukrainian)
13. Daly H. (2005)[Economics in a full world] *Scientific american*. Vol. 293,no.3, 78–85. (in English)
14. United Nation. Agenda XXI (1992). Programme of action for sustainable development. UN Puplication, Retrived from: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Prvs/2009_1/0044.pdf (in English)